

Komparativna analiza Križevaca i Samobora u ilirskom razdoblju (1835. - 1848./1849).

DANIJEL VOJAK

Institut za društvena i znanstvena
istraživanja "Ivo Pilar"
Marulićev trg 18
HR - 10000 Zagreb

Pregledni članak
Review article

Primljeno/Received: 08. 01. 2009.
Prihvaćeno/Accepted: 10. 01. 2009.

Izdavanjem Novina hrvatsko-slavonzko-dalmatinskih i priloga Danice hrvatsko-slavonzko-dalmatinske započinje razdoblje Hrvatskoga narodnog preporoda (ili razdoblje ilirskoga pokreta). Centar političkih, društvenih i kulturnih zbivanja postaje Zagreb, no i manja urbana središta poput Križevaca i Samobora postaju jedna od značajnih središta preporodnog razdoblja. Cilj je izlaganja analizirati na koji je način ilirski pokret bio prihvaćen u Križevcima i Samoboru, koji su istaknuti pojedinci ili skupine sudjelovali u njemu te kakav je bio njihov položaj za vrijeme revolucionarnih 1848. i 1849. godina.¹

Ključne riječi: Križevci, Samobor, revolucija 1848/49

1. Demografski, gospodarski i društveni položaj Križevaca i Samobora do 1835.

Križevci su u ovom razdoblju imali status slobodnog kraljevskog grada i bili upravno središte Križevačke županije. Grad je prema popisu iz 1857.² imao 2144 stanovnika, od čega oko stotinu stanovnika nisu bili pripadnici hrvatske narodnosti i rimokatoličke vjeroispovijesti.³ Samobor je prema istome popisu imao 3186 stanovnika, a imao je status slobodnog kraljevskog trgovišta. Napomenuo bih kako su za razliku od slobodnog kraljevskog grada u trgovištu živjeli slobodni građani zajedno

sa zavisnim seljacima što je činilo mješoviti tip naselja. Također, u Samoboru je prevladavalo stanovništvo hrvatske narodnosti i rimokatoličke vjeroispovijesti.⁴

Križevci i Samobor su polovinom XIII. st. dobili privilegirani status kraljevskih gradova (Samobor 1242., a Križevci 1252.). U narednim stoljećima Križevci postaju jedno od središta zapadne Slavonije, posebice političko (npr. u njemu se održavali Sabori) i gospodarsko (npr. razvijena trgovina). S osmanlijskim vojnim upadima, požarima, kugom te razdobljima gladi, grad je oslabio, no u XVII. st. slijedi njegov oporavak. Ubrzo, grad postaje gospodarsko i obrazovno središte koje je privlačilo sve više stanovnika što je doprinijelo da se sredinom XVIII. st. Gornji i Donji Grad ujedinio u Križevce.⁵ U XIX. st. Križevci ulaze "...tihim i skromnim provincijskim korakom..."⁶

¹ Rad je nastao za izlaganje na znanstvenom skupu *Križevci u 19. stoljeću - s naglaskom na Hrvatski narodni i književni preporod: Povodom revolucionarnih događaja 1848./49. i 170. Osnivanja ilirske čitaonice* koji se održao sredinom listopada 2008. u Križevcima. Naslov izlaganja je *Komparativna analiza Križevaca i Samobora u ilirskom razdoblju*.

² Potrebno je napomenuti kako su prije popisa stanovništva iz 1857. bili provedeni popisi 1806. i 1851., no njihove rezultate se mora koristiti oprezno jer nisu bili metodološki dobro provedeni. Tako su u popisu iz 1806. bili izuzeti plemstvo, svećenstvo i vojska, a popis iz 1851. je trajao predugo (od ljeta 1850. do ljeta 1851.) jer se registriralo stanje u trenutku dolaska popisivača (bez utvrđenog "kritičnog trenutka"). Stoga je potrebno koristiti rezultate popisa iz 1857. koji je bio metodološki kvalitetnije proveden; Ivan ZUPANC, *Popis stanovništva 1857. godine*(http://damp.nsk.hr/arhiva/vol3/502/21608/www.geografija.hr/novosti.asp%3Fid_novosti%3D1258&id_projekta%3D0&id_stranice%3D0.html) (10.10.2008.)

³ Vinko SABLJAR, *Miestopisni rječnik kraljevinah Dalmacije Hrvatske i Slavonije*. Zagreb. 1866., 207; Mirko KORENČIĆ, *Naselja i stanovništvo SR Hrvatske 1857 - 1971*. Zagreb, 1979., 364.

⁴ Tihana LUETIĆ, *Demografska analiza stanovništva grada Samobora od kraja 18. stoljeća do 1857. godine*. *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti*, Zagreb. 2003., br. 21, 201 - 242; V. SABLJAR, *Miestopisni rječnik kraljevinah Dalmacije Hrvatske i Slavonije*, n. dj., 367; M. KORENČIĆ, *Naselja i stanovništvo SR Hrvatske 1857 - 1971.*, n.dj., 599.

⁵ Neven BUDAK, *Društveni i privredni razvoj Križevaca do sredine 19. stoljeća*. *Umjetnička topografija Hrvatske: Križevci grad i okolica*, Zagreb, 1993, 41 - 50.

⁶ Olga MARUŠEVSKI, *Križevci u 19. stoljeću*. *Umjetnička topografija Hrvatske: Križevci grad i okolica*, Zagreb, 1993, Zagreb, 51.

Samobor se, u usporedbi s Križevcima, razvijao drugačije. Naime, na temelju danih društvenih i gospodarskih privilegija od polovine XIII. st. omogućeno je doseljavanje stanovništva koji je stvorilo "kozmopolitsku" strukturu.⁷ Osim prisutnosti mnogobrojnih plemićkih obitelji (poput Frankapana, Erdödyja, Ausperga), doseljavalo se stanovništvo izbjeglo pred Osmanlijama iz Bosne, Slavonije i Dalmacije te rudarske i obrtničke obitelji iz Kranjske, Štajerske i Koruške. Geografski položaj Samobora kao pogranično - tranzitne sredine (kojom su povezane slovenske i talijanske pokrajine te Zagreba i ostalih dijelova hrvatskih zemalja), kao i poticanje obrta, trgovine i poljoprivrede, omogućile su mu gospodarski rast.⁸ Zasigurno se može primijetiti kako Samobor nije u tolikoj mjeri osjećao posljedice osmanlijskih pohoda poput Križevaca, iako je plaćao visoke troškove za uzdržavanje vojske. No, i u njemu su bila zabilježena razdoblja gladi i požara, posebice krajem XVIII. st. kada su bila uništena gotovo sva samoborska domaćinstva.⁹ Na samoborsko društvo i kulturu posebno se odrazila francuska uprava u prvim desetljećima XIX. st., ponajviše u infrastrukturi (prometnicama), gospodarstvu (počecima zdravstvenog turizma u obliku iskorištavanja sumpornog vrela Sv. Helena) i kulturi (gastronomiji).¹⁰ Stjepan Orešković u osvrtu na francusku upravu u Samoboru ističe da su s njom u Samobor došle "...misli o slobodi. A ta je sloboda, kako je shvaćena u Francuskoj, bila općenita, pučka, mnogo šira i veličnija od one stare slobode građana samoborskih!..."¹¹ Tek 1822. administrativnim ukidanjem Ilirskih provincija Samobor je vraćen u Zagrebačku županiju.¹²

2. Križevci i Samobor, 1835. -1848.

Križevci i Samobor su poput drugih urbanih sredina Trojedne Kraljevine sudjelovali u političkim i društvenim zbivanjima tridesetih i četrdesetih godina devetnaestoga stoljeća. Potrebno je istaknuti kako je Križevačka županija predvođena županom Ljudevitom Bedekovićem smatrana "kulom ilirizma" čiji su Križevci bili jedni od temeljnih stupova. Križevačka gradska uprava je 1832. podržala molbu Ljudevita Gaja za izdavanjem novina, a ovdje su održavane i političke skupštine na kojima se promicao program Narodne stranke.¹³ U razdoblju preporoda u Križevcima su osnovana mnogobrojna kulturna i gospodarska društva. Tako je 1838. osnovano *Društvo čitatelja ilirskih*, kojeg je inicirao "znamenit" Križevčanin Ljudevit Farkaš pl. Vukotinović. Iduće godine je osnovan *Narodni kasino* što je činio ilirsku čitaonicu, a osnivači su bili, osim spomenutog Vukotinovića, Dragojlo Kušlan i Antun Nemčić. Ovaj proces kulturnog razvoja Križevaca u "preporodnom duhu" nastavio se u veljači 1840. osnivanjem knjižnice s fondom od 700 knjiga.¹⁴ O tome piše Stjepan Miletić ističući kako "...ove su se knjige dobrotivostju i domoljubljem naših domorodacah u kratko doba sakupile..."¹⁵ Neki navode kako je ova knjižnica djelovala bez službene dozvole sve do 1849., iako je dio vlasti nastojao ishoditi njezinu dozvolu (poput križevačkog podžupana Dragutina Koritića 1846.).¹⁶ Od gospodarskih društava treba istaknuti osnivanje podružnice Hrvatsko-slavonsko gospodarskog društva u Križevcima 1847., a njezin inicijator je bio Mojsije Baltić. Križevačka podružnica nastojala se aktivno uključiti u promicanju gospodarstva u Križevcima te u Hrvatskoj i Slavoniji¹⁷ Od ostalih društva osnovanih u Križevcima potrebno je istaknuti *Domorodno društvo* (osnovano u travnju 1848. s ciljem praćenja političkih zbivanja) i *Slavensku lipu* (kulturno-političko društvo). Ne treba zabo-

7 Ante MILINOVIĆ, (1996): Domicilna i socijalna struktura starog samoborskog pučanstva. *Kaj: časopis za književnost, umjetnost i kulturu*, Zagreb, br. 5/6, 93 - 121.

8 T. LUETIĆ, Demografska analiza stanovništva grada Samobora od kraja 18. stoljeća do 1857. godine, n. dj., 205; Sanja DULAR - CUCULIĆ, *Samobor 1242 - 1992*, Zagreb, 1991., 8.

9 Sanda ŠOIĆ, Djelovanje istaknutih Samoboraca neposredno prije, za vrijeme i nakon Hrvatskog narodnog preporoda. *Zbornik Ogranka Matice hrvatske Samobor*, Samobor, 2006., br. 1, 76 - 77; S. DULAR - CUCULIĆ, *Samobor 1242 - 1992.*, n.dj., 12.

10 T. LUETIĆ, Demografska analiza stanovništva grada Samobora od kraja 18. stoljeća do 1857. godine, n. dj., 205; S. DULAR - CUCULIĆ, *Samobor 1242 - 1992.*, n. dj., 12.

11 Stjepan OREŠKOVIĆ, *Samobor - za slobodu*. Samobor, 1918, 4.

12 S. ŠOIĆ, Djelovanje istaknutih Samoboraca neposredno prije, za vrijeme i nakon Hrvatskog narodnog preporoda, n. dj., 78.

13 O. MARUŠEVSKI, Križevci u 19. stoljeću, n. dj., 56.

14 O. MARUŠEVSKI, Križevci u 19. stoljeću, n. dj., 56; Marijana JANEŠ-ŽULJ, Osnutak i razvoj čitaonice i knjižnice u Križevcima. *Čitaonički i knjižnični pokret u Hrvatskoj u 19. i 20. stoljeću: Zbornik radova sa znanstvenog skupa*, Pazin 15. studenog 1993, Pula, 1993, 55 - 56.

15 Marijana JANEŠ-ŽULJ, Osnutak i razvoj čitaonice i knjižnice u Križevcima, n. dj., 56.

16 O. MARUŠEVSKI, Križevci u 19. stoljeću, n. dj., 56.

17 O. MARUŠEVSKI, Križevci u 19. stoljeću, n. dj., 57.

raviti kako su u kulturnom životu Križevaca sudjelovali književnici poput Mirka Bogovića (autor domoljubnih pjesničkih zbirki, začetnika hrvatske povijesne novele, dramaturga i urednika Nevena, a koji je početkom 1840-ih službovao u Križevcima kao prisjednik Sudbenog stola županije), Ljudevita Vukotinovića (počasni građanin Križevaca, pisca mnogobrojnih pjesničkih zbirki, balada, novela i drama, botaničara i minerologa), Antuna Nemčića-Gostovinskog (u Križevcima živio i radio kao županijski službenik krajem 1830-ih i 1849. kada je umro, a istaknuo se kao autor putopisne proze *Putositnice* i komediograf) te Vasilije Bubanović (od 1846. živio i radio u Križevcima kao prisjednik Duhovnog stola, a kasnije predsjednik sudbenih stolova Križevačke i Srijemske županije; istaknuo se kao pjesnik i autor prve domoljubne pjesme *Pjeszmu u Zadru na dan narodyjenja Franca Pervog Austiranzkoga Cara y Kralya*, izdanu 1830.).¹⁸ U ilirskom razdoblju djelovala je glazbena škola *Institutum Musices* (osnovana 1813.), osim toga su se održavali brojni plesovi i druge javne svečanosti. Plesne zabave su postale iznimno popularne jer se za vrijeme njihovog održavanja promicala ilirska ideja.¹⁹ Matica ilirska osnovana u Zagrebu imala je podršku "patriotičnih muževa" u Križevcima, gdje su je podupirali, između ostalih, obitelji Zdenčaj i Ožegović, Antun Nemčić i drugi istaknuti Križevčani.²⁰ Ne treba zaboraviti kako je Križevačka županija predvođena županom Ljudevitom Bedekovićem politički podržala Ljudevita Gaja u rujnu 1841., kada je u Križevcima priređena podoknica u njegovu čast.²¹ I na ovom, političkom polju, istaknuo se Ljudevit Vukotinović koji će biti jedan od glavnih aktera ovoga razdoblja. Između ostalog, Vukotinović je kao poslanik Križevačke županije predložio u listopadu 1847. Hrvatskom saboru da hrvatski jezik postane službeni jezik Hrvatskoga sabora. Vukotinovićev prijedlog je zatim i usvojen uz podršku Ivana Kukuljevića

Sacinskog.²² Antun Nemčić u *Putositnicama* piše kako su Križevci 1845. bili grad "...lišen svakog općenja i na mjestu za trgovinu veoma nezgodnom položen, ne može da svoje izvanjsko lice promjeni i da s drugim gradovi u ovoj vrsti napreduje. Žalibože, što se poradi spomenutog nesretnog položaja - polag svih inače hvale vrijednih nastojanja, da se drumovi u najbolje stanje dovedu, - ni budućnost prijatnija rečenome gradu proricati ne može. - Moji Križevci - i od vas bi se moglo reći: *Ills sont passés...les jours des fêtes...*".²³

Samobor je tridesetih godina XIX. st. postao jedno od žarišta ilirskog pokreta, a blizina Zagreba je zasigurno imala utjecaja na njegovo širenje. Neki navode kako je "...Samobor od vajkada bio magnet, koji je privlačio Zagrepčane, što rad svoje prirodne krasote, što rad svoje gostoljubivosti i rodoljublja...".²⁴ Nezaobilazna osoba u ovom razdoblju jest Ferdo Livadić Wiesner, čija je kuća postala jedno od okupljališta iliraca. Naime, obitelj Wiesner se iz Celja u Samobor doselila početkom XIX. st. i ubrzo je postala jedna od "uglednijih" obitelji. Livadić se istaknuo kao skladatelj, političar, odvjetnik, sudac (načelnik) i ravnatelj dviju samoborskih škola. Početkom 1830-ih je započeo promicati ilirsku ideju, posebice na polju glazbene kulture. Upravo je on skladao jednu od prvih budnica "Još Hrvatska ni propala", koja je kasnije prozvana himnom preporoditelja ("hrvatskom Marseljezom"). Osim ove budnice, Livadić je napisao više do dvjestotinjak popijevki, koračnica i drugih skladbi.²⁵ O njemu je Gjuro Horvat napisao kako "...svi znameniti muževi tadanjega narodnog pokreta dolazili bi k njemu, da se s njim porazgovore i posavjetuju...".²⁶ Važno je napomenuti kako je Ljudevit Gaj bio jedan od onih iliraca

18 Tomislava TOMAC-TOPOLOVEC, Pjesnici u križevačkom kraju od XVII. stoljeća do danas. *Kaj: časopis za književnost, umjetnost i kulturu*, Zagreb, 1997., br. 2, 85 - 95.

19 O. MARUŠEVSKI, Križevci u 19. stoljeću, n. dj., 57.

20 Ljudevit VUKOTINOVIĆ, Uspomene na godine 1833 - 1835. *Križevci Grad svetog Marka Krizina - Križevčanina*. Križevci, 1995., 47.

21 Josip HORVAT, *Ljudevit Gaj: Njegov život, njegovo doba*. Zagreb, 1975., 184.

22 Tomislav MARKUS, *Hrvatski politički pokret 1848. - 1849. godine: ustanove, ideje, ciljevi, politička kultura*. Zagreb, 2000: 45; Ivo PERIĆ, *Hrvatski narodni preporod - ilirski pokret. Povijest Hrvata, sv. II: Od kraja 15.st. do kraja Prvog svjetskog rata*. Zagreb, 2005, 393.

23 Antun NEMČIĆ, *Putositnice. Križevačka književna slava: Hrvatska riječ u Križevcima*. Križevci, 1998, 56.

24 Milan GRLOVIĆ, Livadić Wiesner, Ferdo. *Album zaslužnih Hrvata XIX. stoljeća: sto i pedeset životopisa, slika i vlastoručnih podpisa* (pretisak). Rijeka, 1992: bez str.

25 S. ŠOIC, Djelovanje istaknutih Samoboraca neposredno prije, za vrijeme i nakon Hrvatskog narodnog preporoda, n. dj., 84 - 88.

26 Gjuro HORVAT, Govor. *Ferdo Livadić, prvi hrvatski glazbenotvorac: U slavu otkrića njegove spomen-ploče u Samoboru, dne 19. svibnja 1902*. Zagreb, 1902, 11.

koji je često dolazio k njemu. Zanimljivo je da Gaj 1834. postao samoborskim građaninom i pravnim savjetnikom (prisjednikom) samoborske gradske uprave.²⁷ Osim Livadića i Gaja, potrebno je spomenuti druge istaknute pojedince koji su djelovali u Samoboru, poput Aleksa pl. Praunspergera i Stanka Vraza. Praunsperger se istaknuo kao “znameniti rodoljub”, koji je za vrijeme studija u Beču zajedno s Jurajem Matijom Šporerom i Antunom Mihanovićem pokrenuo prvi hrvatski list *Horvatske novine*. Osim navedenog, Praunsperger je sudjelovao 1846. u osnivanju Narodnog muzeja u Zagrebu, a neki mu pripisuju autorstvo djela *Szerdchike szvem pravem domorodaczom* (pod pseudonimom Ivan Sterne, objavljene 1845. u Jeni) te *Paprike horvatske leta 1846-ga* (rukopis, čuva se u HAZU).²⁸ U *Szerdchikama* i *Paprikama* dana je oštra kritika tadašnjih društvenih zbivanja, pritom se, između ostalog, isticalo uvođenje općeg prava glasa, sloboda tiska, oslobođenje kmetova te oštra kritika “gospode” i svećenstva.²⁹ Vrazova ljubav prema Samoborki Ljubici Cantilly te prijateljstvo s Gajem i Livadićem, bili su jedni od važnijih razloga zašto je on toliko vremena provodio u Samoboru. O Vrazovom sudjelovanju u ilirskom pokretu dovoljno je reći kako je bio jedan od urednika *Danice* i prvog hrvatskog književnog časopisa *Kolo* te autor zbirke *Đulabije*.³⁰ U Samoboru su dolazili istaknuti ilirci poput Ljudevita Vukotinovića, Dragutina Rakovca, Pavla Štoosa, Mirka Bogovića, Janka Draškovića, Petra Preradovića, Ivana Trnskog, Vjekoslava Babukića te brojni drugi.³¹ Čitaonice su bila mjesta okupljanja “rodoljuba” (preporoditelja), ali i mjesto u kojem

su se mogla naći zabranjena (cenzurirana) djela. U Samoboru je osnovana čitaonica najkasnije 1843., o čemu svjedoči zapisi iz dnevnika Dragutina Rakovca i članci u *Zori dalmatinskoj*. Čitaonica je bila smještena u prostorijama gostionice “K gradu Trstu”, a njezini članovi su organizirali razne kulturne priredbe poput plesova. Čitaonica je imala potporu Samoboraca, no neki pretpostavljaju kako je prestala s radom nakon 1849.³²

Samoborska politička elita predvođena Livadićem davala je potporu Narodnoj stranci, iako je u Samoboru bila značajna mađaronska politička struja predvođena Eduardom Súlykom. Obitelj Súlyok de Karatsos doselila se u Samoboru u XVIII. st. iz Ugarske, a Eduard Súlyuk je bio odvjetnik, ravnatelj samoborske škole (krajem 1830-ih) i samoborski načelnik (1850-ih). Potrebno je napomenuti kako je Livadić od 1842. do 1845. te od 1847. do 1850. obnašao dužnost suca (načelnika) samoborske općine što je zasigurno pridonijelo jačanju narodnjačke struje u Samoboru.³³ No, narodnjaci (ilirci) nisu imali takvu podršku u ostalim dijelovima Zagrebačke županije. Ova županija je bila jedina koja je 1845. pripala Horvatsko - vugerskoj stranci jer je imala znatnu potporu sitnog seoskog plemstva u Turopolju.³⁴ Zanimljiv je jedan događaj vezan uz zabranu ilirskog imena iz 1843. Naime, Livadić je navedene godine u razgovoru s grofom Auspergom (tadašnjim vlasnikom Mokrica) doznao kako je do zabrane imena došlo zbog Gajeve agitacije u Bosni, zbog čega su reagirale ruska i osmanlijska diplomacija i to na poticaj Mađara. Livadić je o tome pismeno obavijestio Gaja, no to pitanje je nedovoljno istraženo da bismo mogli donijeti konačni zaključak.³⁵

Jedna od poveznica između Križevaca i Samobora u ilirskom razdoblju, jesu ekonomska promišljanja Ljudevita Vukotinovića. Naime,

27 S. OREŠKOVIĆ, *Samobor - za slobodu*, n. dj., 6; S. ŠOIĆ, *Djelovanje istaknutih Samoboraca neposredno prije, za vrijeme i nakon Hrvatskog narodnog preporoda*, n. dj., 90; J. HORVAT, *Ljudevit Gaj: Njegov život, njegovo doba*, n. dj., 89.

28 Fran HRČIĆ, *Samoborci na književnom polju. Samobor, u povodu 762. obljetnice grada Samobora* (pretisak). Samobor, 2004., 145-146; S. ŠOIĆ, *Djelovanje istaknutih Samoboraca neposredno prije, za vrijeme i nakon Hrvatskog narodnog preporoda*, n. dj., 83-84.

29 J. HORVAT, *Ljudevit Gaj: Njegov život, njegovo doba*, n. dj., 230-231; S. ŠOIĆ, *Djelovanje istaknutih Samoboraca neposredno prije, za vrijeme i nakon Hrvatskog narodnog preporoda*, n. dj., 84.

30 Stjepan OREŠKOVIĆ, *Kako se Samobor dojmio pjesnika nesamoboraca. Samobor, u povodu 762. obljetnice grada Samobora* (pretisak). Samobor, 2004., 285-286; S. ŠOIĆ, *Djelovanje istaknutih Samoboraca neposredno prije, za vrijeme i nakon Hrvatskog narodnog preporoda*, n. dj., 93-95.

31 Stjepan OREŠKOVIĆ, *Kako se Samobor dojmio pjesnika nesamoboraca*, n. dj., 286; S. ŠOIĆ, *Djelovanje istaknutih Samoboraca neposredno prije, za vrijeme i nakon Hrvatskog narodnog preporoda*, n. dj., 98.

32 Drenka VERONEK, *Samoborske čitaonice (1843. - 1930.). Spomenik knjiga Knjižnice i čitaonice u Samoboru prigodom 150. obljetnice prve samoborske čitaonice*. Samobor, 1993., 11-15; S. ŠOIĆ, *Djelovanje istaknutih samoboraca neposredno prije, za vrijeme i nakon Hrvatskog narodnog preporoda*, n. dj., 82-83.

33 Vjekoslav NORŠIĆ, *Sloboštine Samobora od godine 1242. Samobor, u povodu 762. obljetnice grada Samobora* (pretisak). Samobor, 2004.: 17; Mirko ŽEŽELJ, *Samobor od postanka grada do Drugoga svjetskog rata. Samobor u prošlosti i sadašnjosti*. Zagreb, 1971: 90.

34 T. MARKUS, *Hrvatski politički pokret 1848. - 1849. godine*, n. dj., 45; Zdravko DIZDAR, Suzana LEČEK, *Zagrebačka županija*, Zagreb, 101.

35 J. HORVAT, *Ljudevit Gaj: Njegov život, njegovo doba*, n. dj., 204.

Vukotinović se u članku "Reč o obétnosti", objavljenim u veljači 1845. u *Novinama horvatzko-slavonzko-dalmatinzskim*, zauzeo za poticanje domaće proizvodnje na primjeru staklane Osredke. Ovu tvornicu je u okolici Samobora 1839. osnovala barunica Vilhemina Kulmer, i predstavlja jedan od rijetkih primjera proizvodnje u tadašnjoj Hrvatskoj. Između ostalog, Vukotinović piše kako "...imamo u domovini fabriku koja dobro i lepo staklo pravi, pak ja neznam, da li tko između Horvatah čaše ondi kupuje, da li se tko tome raduje?...". a zatim nakon kritike dominacije strane konkurencije zaključuje da "...neka bi se štovani zemljaci moji spomenuli, da u Osredku staklanu imamo - neka bi svaki, koi je toli sretan, da sam za se brigu imati mora, ili koi je još sretnii, da je oženjen - neka si rekoh, svaki u Osredku čašicu kupi, pa ako im se staklo dopada, i ako nije skupje nego inostrano, neka svoje novce nenosi izvan domovine..."³⁶

3. Križevci i Samobor 1848. - 1849.

Revolucionarna zbivanja iz 1848. i 1849. u Hrvatskoj su se odrazila i na Križevce i Samobor. U njih su se proširila zbivanja iz Zagreba koji je bio središte političkih i društvenih zbivanja na području hrvatskih zemalja.

Križevci su pozdravili političke i vojne promjene koje su donijela revolucionarna zbivanja u 1848.-oj. Kao jedan od vodećih osoba križevačkog političkog (narodnjačkog) pokreta istaknuo se Ljudevit Vukotinović. Početkom veljače 1848. na izvanrednoj skupštini Križevačke županiji raspravljalo se o pitanjima vezanim uz političke odnose između Hrvatske i Ugarske i pozivalo se na otpor zahtjevima mađarskih političara, imenovanjem hrvatskog bana i sastavljanjem hrvatske vlade.³⁷ U drugoj polovini ožujka iste godine na križevačkoj gradskoj skupštini odlučeno je da se u Beč pošalje poslanstvo u sastavu Franjo Žigrović, Ljudevit Vukotinović i Marcelo Kiepack, kako bi predalo predstavku "u duhu Narodnih zahtijevanja". Na

skupštini Križevačke županije od 27. ožujka 1848. bilo je pozdravljeno imenovanje Josipa Jelačića za hrvatskoga bana, odbijeno priznavanje vlasti ugarske vlade te je zaključeno da je potrebno proglasiti ukinuće kmetstva.³⁸ Neki navode kako je u travnju i svibnju 1848. u Križevcima bila prisutna "...atmosfera naglašenog nacionalnog naboja..." što se potvrđuje primjerima isticanjem hrvatske zastave na gradskim i županijskim institucijama.³⁹ Osim političkih zbivanja posebno su bile značajne gospodarsko-socijalne promjene potaknute zahtjevima za ukinućem kmetstva. Dio seljaka Križevačke županije bio je odgovoran za izbijanje nemira, potaknutih vijestima o ukinuću kmetstva u Ugarskoj. Posebno su zanimljiva dva spisa u kojima se, između ostalog, osvrće na problem kmetstva u Hrvatskoj. Autori oba spisa su Križevčani, Ljudevit Vukotinović i Franjo Žigrović Pretočki. Vukotinović se u spisu *Nekoja glavna pitanja našeg vremena*, objavljenim sredinom travnja 1848. u Zagrebu, zauzeo za ukidanje kmetstva kao značajnim dijelom potrebne reforme u hrvatskom društvu.⁴⁰ (Borošak-Marjanović, 2000: 30). U isto vrijeme je Žigrović u spisu *Razgovor med jednem varoščanom i jednem seljakom bivšim kmetom* istaknuo pozitivne strane reformi na hrvatskom selu čiji je značajni dio ukidanje kmetstva. Između ostalog u spisu se navodi kako "...ljudi koji druge orsage pohađaju, koji knjige čitaju, znašli su, da vu onih državah gdje je tlaka vre predi prestala, polja i livade bolje stojiju, da je puk prikladnešni i cela takva domovina bogateša, da ima lepa sela i lepše varaše..."⁴¹ U Križevcima je 11. svibnja 1848. organizirana skupština na kojoj je prisustvovalo i 160 seljačkih (općinskih) poslanika, a na njoj se poduprla politika hrvatskog vodstva (posebice bana Jelačića) i istaknula potreba otpora mađarskoj vladi i njezinim zahtjevima. Križevci su poslali dva, a Križevačka županija sedam zastupnika u Hrvatski sabor početkom lipnja iste godine, pri čemu se kao jedan od najaktivnijih

36 Ljudevit VUKOTINOVIĆ, *Nekoja glavna pitanja našeg vremena*. Narodne novine, 19.II.1845., br. 15, 1; Miroslava DESPOT, *Zalaganje Ljudevita Vukotinovića za napredak prirede u Hrvatskoj za vrijeme "ilirizma"*. *Historijski pregled*, 1957, br. 2, 152.

37 Jelena BOROŠAK-MARJANOVIĆ, Križevci i hrvatski pokret 1848. godine. *Cris: Časopis Povijesnog društva Križevci*, 2000, br. 1, 28 - 29.

38 J. BOROŠAK-MARJANOVIĆ, Križevci i hrvatski pokret 1848. godine, n. dj., 29.

39 J. BOROŠAK-MARJANOVIĆ, Križevci i hrvatski pokret 1848. godine, n. dj., 30.

40 J. BOROŠAK-MARJANOVIĆ, Križevci i hrvatski pokret 1848. godine, n. dj., 30.

41 Franjo ŽIGOROVIĆ PRETOČKI, *Razgovor med jednem varoščanom i jednem seljakom bivšim kmetom. Križevačka književna slava: Hrvatska riječ u Križevcima*. Križevci. 1998, 72.

zastupnika i podupiratelja politike bana Jelačića, istaknuo Vukotinović. Osim toga, značajno je osnivanje Narodne straže u Križevcima, što je inicirao sam Vukotinović uz potporu bana Jelačića. Naime, križevačka gradska uprava (magistrat) započela je s osnivanjem narodne straže u ožujku 1848, ali njeno naoružavanje i ustrojavanje opstruirao je dio križevačkih konzervativnih političara predvođenih gradskim sucem Jankom Gašparijem. Ova struja nazvana "gašparijanci" imala je uporište u građanstvu te je uspješno potisnula utjecaj narodnjaka i pridonijela da se raspusti narodna straža. Potrebno je napomenuti kako su gradske narodne straže obavljale lokalne redarstvene zadatke te nisu sudjelovale u vojnim pohodima.⁴² Narodnjačkoj struji u Križevcima nije pridonijela niti posjeta bana Jelačića u srpnju 1848. koji je Križevce posjetio kako bi oslabio utjecaj "gašparijanaca" (mađarona).⁴³ O raspoloženju Križevčana prilikom posjeta bana Jelačića piše Fran S. Gundrum Oriovčanin kako je vijest o navedenom posjetu "...uzbudila srca svih građana, pa su živo odlučili, kako bi što svečanije primili svetloga bana, da mu dokažu, kako ljube svoju diku, koji je svima mio, svima drag..."⁴⁴ Zanimljivo je kako je ovaj posjet bana Jelačića opjevao Ivan Trnski u pjesmi Prvi doček bana Jelačića u Križevcima, a u jednom dijelu pjesme piše kako

[...]

Bilo i u Križevcima,
Ban da tamo doći ima,
Prvi put ga da imadu
Vidjet u tom drevnom gradu:
Svatko živ tuj bliže skoči,
Da u bana upre oči,
Pa da lice junačko mu
Na dnu smjesti srcu svome!

[...]

Ivan Trnski⁴⁵

Ne smije se smetnuti s uma kako je Križevačka županija bila jedna od graničnih županija s Ugarskom zbog čega je bila provedena vojna organizacija i formiranje narodnih straža. Dio seljačkih narodnih straža upućen je na prostor između Drave i Mure, a kao zapovjednik narodne garde Križevačke županije imenovan je Vukotinović. No, ova seljačka garda je doživjela težak poraz krajem listopada 1848. u Međimurju, a u ožujku 1849. Vukotinović je podnio ostavku na mjesto zapovjednika.⁴⁶ Političko-vojni događaji u Austriji i Ugarskoj tokom 1849. utjecali su na potiskivanje revolucionarnog (nacionalnog) zanosu i u Križevcima. Tada Križevci zajedno s ostatkom Hrvatske ulaze u razdoblje u kojem je ukinuta hrvatska autonomija i uvedena stroga centralistička i apsolutistička politika Bečkoga dvora.⁴⁷

Revolucionarna zbivanja 1848. i 1849. odrazila su se i na prilike u Samoboru. Na samoborskoj općinskoj sjednici od 24. ožujka 1848. odlučeno je formiranje Narodne garde radi osiguravanja "domaće sigurnosti". Ona je bila ustrojena poput lokalne redarstvene postrojbe, a činile su je dvije satnije (kompanije) s ukupno tristo gardista i sedamdeset glazbenika. U početku jedan od značajnijih problema bio je pomanjkanje oružja pa su gardisti nosili drvene puške. Nakon mnogih molbi samoborske općine za gardiste je krajem 1848. nabavljeno 300 pušaka i to od zarobljenih talijanskih vojnika. Gardisti su redovito vježbali, svečano marširali, a sudjelovali su u zadacima osiguravanja granice (mitnice). Tek krajem 1850. s povratkom oružja samoborska narodna garda bila je raspuštena.⁴⁸ O samoborskim gardistima je napisao Bogumil Toni kako "...povijest naše garde ne priča doduše krvave bojeve, u kojima se stiču lovorike slave i pobjede, proljeva krv i gubi život ljudski, ali je jedan pogled na ljude, koji su se u kobno doba združili s najplemenitijim namjerama, da od svog zavičaja, od rođene svoje grude odvrćaju svako zlo..."⁴⁹

42 Jelena BOROŠAK-MARJANOVIĆ, *Godina 1848. u Hrvatskoj. Godina 1848. u Hrvatskoj: Hrvatski povijesni muzej*, Zagreb, 1998., 28.

43 J. BOROŠAK-MARJANOVIĆ, Križevci i hrvatski pokret 1848. godine, n. dj., 35; O. MARUŠEVSKI, Križevci u 19. stoljeću, n. dj., 57.

44 Fran S. GUNDRUM "ORLOVČANIN, Doček bana Jelačića u Križevcu dne 11. srpnja godine 1848. (pretisak), Križevci, 1991, 9.

45 F. S. GUNDRUM "ORLOVČANIN, Doček bana Jelačića u Križevcu dne 11. srpnja godine 1848., n. dj., 29.

46 J. BOROŠAK-MARJANOVIĆ, Križevci i hrvatski pokret 1848. godine, n. dj., 31 -35.

47 Ivo GOLDSTEIN, *Hrvatska povijest*, Zagreb, 2003., 177 - 179.

48 Bogumil TONI, *Samoborska Narodna Garda (1848. - 1851.)*. Samobor, 1918, 3 - 26; Franjo ml. LODETA, *Djelatnost samoborske općine. Samobor, u povodu 762. obljetnice grada Samobora* (pretisak). Samobor, 2004., 106; M. ŽEŽELJ, *Samobor od postanka grada do Drugoga svjetskog rata*, n. dj., 91.

49 Bogumil TONI, *Samoborska Narodna Garda (1848. - 1851.)*, n. dj., 19.

Početak lipnja 1848. je Samobor poslao dvoje zastupnika na zasjedanje Hrvatskoga sabora, dok je u banskom vijeću sudjelovao Livadić kao predstavnik Samobora.⁵⁰ Ne treba smetnuti s uma kako je u Samoboru postojala mađaronska opozicija predvođena Eduardom Súlyokom, koja se sukobljavala s onom narodnjačkom predvođenom Livadićem.⁵¹

Ukidanje kmetstva odrazilo se u Samoboru i njegovoj okolini izbijanjem seljačkih nemira. Nemiri i bune su dobili politički kontekst jer su "mađaroni" objašnjavali seljacima da ih je već ranije Ugarski sabor oslobodio od osobnog kmetstva i podavanja. Nemiri su ugušeni vojnom intervencijom čime je spriječeno njihovo širenje.⁵² Seljaci su se, zajedno s drugim stanovnicima Samobora, morali suočiti s gospodarskim i zdravstvenim neprilikama. Naime, u 1848. izbila je panika u Samoboru jer su stanovnici primijetili čudan oblak koji je dolazio iz smjera Varaždina. U početku su mislili da dolazi mađarska vojska, no uspostavilo se kako su oblak činili skakavci koji su zatim uništili (pojeli) čitav urod na samoborskom području. Osim toga, u ovoj godini se pojavila kolera koja se proširila s područja Kranjske, a Samoborci su se pokušali obraniti ispiranjem želuca, trljanjem žila suknenom krpom i paljenjem posebnih bilja.⁵³ Ratne (ne)prilike negativno su se odrazile na obrazovanje u Samoboru jer se zbog nedostatka sredstava morala zatvoriti škola za djevojčice. Livadić je u studenom iste godine pokrenuo akciju sabiranja sredstva za potrebe škole jer školarina je bila previsoka za stanovništvo pogođeno ratom.⁵⁴ Neki pretpostavljaju kako je rad samoborske Čitaonice prestao s radom nakon 1848., čime je ona dijelila sudbinu s onom u Križevcima.⁵⁵ U 1849. revolucionarni žar je bio potisnut političkim pritiskom centralističkog Beča, no duh ilirizma je ostao u Samoboru gdje je, i danas, neizbježni dio njegove povijesti.

4. ZAKLJUČAK

Za vrijeme Hrvatskog narodnog preporoda bila je izražena veća kulturna aktivnost s ciljem jačanja hrvatske nacionalne svijesti. Preporodni pokret se osim u Zagrebu, kao centru političkih, društvenih i kulturnih zbivanja, razvijao na hrvatskoj periferiji utjecao na manja urbana središta poput Križevaca i Samobora, koji se uključuju u preporodni pokret. Križevci i Samobor sudjelovali su u kulturnom i političkom životu Hrvatske u ilirskom razdoblju. U oba urbana naselja osnovane su čitaonice kao svojevrsna okupljališta iliraca, a održavane su zabave i druge svečanosti. U Križevcima se posebno istaknuo Ljudevit Vukotinović kao inicijator kulturnih, političkih i gospodarskih zbivanja. Istodobno, u Samoboru je Ferdo Livadić nosio ilirski pokret i to posebice na kulturnom i političkom području. Revolucionarne 1848. i 1849. su se na sličan način odrazile u Križevcima i Samoboru. Tada su njihovi zastupnici sudjelovali u radu Hrvatskoga sabora, Banskoga vijeća, a u njima su se sukobljavale narodnjačka s mađaronskom političkom strujom. Također, u njima se osnovala narodna garda čija je primarna zadaća bila osiguravati sigurnost lokalne sredine. Uistinu, Križevci i Samobor se mogu smatrati jednim od važnijih središta u ilirskog pokreta na prostoru Hrvatske.

Razdoblje Hrvatskoga narodnog preporoda ili ilirskoga pokreta obilježeno je jačanjem nacionalne svijesti, posebice na kulturnom području. Zagreb je kao centar političkih, društvenih i kulturnih zbivanja utjecao na manja urbana središta poput Križevaca i Samobora, koji se uključuju u preporodni pokret. U radu je analiziran razvoj preporodnog pokreta u Križevcima i Samoboru, a posebice je analiziran njihov položaj za vrijeme revolucionarnih 1848. i 1849. godina. Istraživanje je pokazalo kako su Križevci i Samobor sudjelovali u kulturnom i političkom životu Hrvatske. U njima su bile osnovane razne kulturne institucije (poput čitaonica), nastala brojna književno - umjetnička djela (poput budnice "Još Hrvatska ni propala") te inicirani razni gospodarski projekti (poput osnivanja podružnice Hrvatsko-slavonskog gospodarskog društva u Križevcima ili zalaganje Ljudevita Vukotinovića u *Narodnim novinama* za zaštitu domaće industrijske proizvodnje). Križeva-

50 F. ml. LODETA, Djelatnost samoborske obćine, n. dj., 105-106; S. OREŠKOVIĆ, *Samobor - za slobodu*, n. dj., 7.

51 M. ŽEŽELJ, Samobor od postanka grada do Drugoga svjetskog rata, n. dj., 91-90; Stjepan OREŠKOVIĆ, 'Srćike' i 'Paprike': Iz samoborskih preporodnih dana. Samoborski list, 11 (8): 1.11916., 1.

52 M. ŽEŽELJ, Samobor od postanka grada do Drugoga svjetskog rata, n. dj., 91-92.

53 M. ŽEŽELJ, Samobor od postanka grada do Drugoga svjetskog rata, n. dj., 91-92.

54 M. ŽEŽELJ, Samobor od postanka grada do Drugoga svjetskog rata, n. dj., 91, 85-86.

55 D. VERONEK, Samoborske čitaonice (1843.-1930.), n. dj., 15.

čki i samoborski politički predstavnici sudjelovali su u radu Hrvatskoga sabora i Banskoga vijeća, pritom su se u tim sredinama sukobljavala narodnjačka s mađaronskom političkom strujom. U Križevcima se posebno istaknuo Ljudevit Vukotinović kao inicijator kulturnih, političkih i gospodarskih zbivanja, dok je u Samobor Ferdo Livadić predvodio ilirski pokret na kulturnom i političkom području. Za vrijeme revolucionarnih događanja 1848. u oba mjesta su bile osnovane narodne straže koje su, ponajprije, bile usmjerene na osiguravanje lokalne sigurnosti. U Križevcima je bila jače izražena mađaronska politička struja predvođena načelnikom Jankom Gašparijem, dok mađaroni predvođeni Eduardom S'lykom u Samoboru nisu uspijevali znatnije ometati aktivnost narodnjaka. No, nepovoljnim vanjskopolitičkim događajima u 1849. i uvođenjem centralističkog ustroja bio je završen preporodni pokret i u Križevcima i Samoboru. Na temelju analiziranog može se zaključiti kako su Križevci i Samobor činili važna središta u ilirskog pokreta na prostoru Hrvatske.

LITERATURA

1. BOROŠAK-MARJANOVIĆ, Jelena (1998.), Godina 1848. u Hrvatskoj. U: ur. Jelena Borošak-Marjanović, *Godina 1848. u Hrvatskoj*, Hrvatski povijesni muzej, Zagreb.
2. BOROŠAK-MARJANOVIĆ, Jelena (2000.), Križevci i hrvatski pokret 1848. godine. *Cris: Časopis Povijesnog društva Križevci*, 2 (1): 27 -36, Križevci
3. BUDAK, Neven (1993.): Društveni i privredni razvoj Križevaca do sredine 19. stoljeća. U: ur. Žarko Domljan, *Umjetnička topografija Hrvatske: Križevci grad i okolica*, Institut za povijest umjetnosti Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 41 - 50.
4. DESPOT, Miroslava (1952.), Zalaganje Ljudevita Vukotinovića za napredak prirede u Hrvatskoj za vrijeme "ilirizma". *Historijski pregled*, 1957, br. 2, 151 -152.
5. DIZDAR, Zdravko, LEČEK Suzana (2003.): *Zagrebačka županija*. Zagrebačka županija, Zagreb.
6. DULAR - CUCULIĆ, Sanja (1991.): *Samobor 1242 - 1992*, Zagreb, MGV.
7. GOLDSTEIN, Ivo (2003.), *Hrvatska povijest*. Novi Liber, Zagreb.
8. GRLOVIĆ, Milan, *Album zaslužnih Hrvata XIX. stoljeća: sto i pedeset životopisa, slika i vlastoručnih podpisa*. Pretisak, Tiskara Rijeka, Rijeka.
9. GUNDRUM-ORLOVČANIN, Fran S. (1991.), *Doček bana Jelačića u Križevcu dne 11. srpnja godine 1848*. Pretisak, Križevci, Ogranak Matice hrvatske Križevci.
10. HORVAT, Gjuro (1902.): Govor. U: *Ferdo Livadić, prvi hrvatski glazbenotvorac: U slavu otkrića njegove spomen-ploce u Samoboru, dne 19. svibnja 1902*. Tisak Antun Scholz, Zagreb.
11. HORVAT, Josip (1975.): *Ljudevit Gaj: Njegov život, njegovo doba*. Sveučilišna naklada Liber, Zagreb.
12. HRČIĆ, Fran (2004.), Samoborci na književnom polju. U: *Samobor, u povodu 762. obljetnice grada Samobora*. Pretisak, Meridijani, Samobor, 144 - 161.
13. JANEŠ-ŽULJ, Marjana (1993.): Osnutak i razvoj čitaonice i knjižnice u Križevcima. U: ur. Bruno Dobrić, *Čitaonički i knjižnični pokret u Hrvatskoj u 19. i 20. stoljeću: Zbornik radova sa znanstvenog skupa, Pazin 15. studenog 1993*, Sveučilišna knjižnica u Puli, Pula, 55 - 58.
14. KORENČIĆ, Mirko (1979.): *Naselja i stanovništvo SR Hrvatske 1857 - 1971*. Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb.
15. LODETA, Franjo ml. (2004.): Djelatnost samoborske občine. U: *Samobor, u povodu 762. obljetnice grada Samobora*. Pretisak, Meridijani, Samobor, 102 - 111.
16. LUETIĆ, Tihana (2003.): Demografska analiza stanovništva grada Samobora od kraja 18. stoljeća do 1857. godine. *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti*, 21: 201 - 242, Zagreb.

17. MARKUS, Tomislav (2000.): *Hrvatski politički pokret 1848. - 1849. godine : ustanove, ideje, ciljevi, politička kultura*. Dom i svijet, Zagreb.
18. MARUŠEVSKI Olga (1993.), Križevci u 19. stoljeću. U: ur. Žarko Domljan, *Umjetnička topografija Hrvatske: Križevci grad i okolica*, Institut za povijest umjetnosti Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 51 - 74.
19. MILINOVIĆ, Ante (1996): *Domicilna i socijalna struktura starog samoborskog pučanstva*. *Kaj: časopis za književnost, umjetnost i kulturu*, 29 (5/6), 93 - 121, Zagreb.
20. NEMČIĆ, Antun (1998.): Putositnice. U: *Križevačka književna slava: Hrvatska riječ u Križevcima*. Matica hrvatska Križevci, Križevci.
21. NORŠIĆ, Vjekoslav (2004.): Sloboštine Samobora od godine 1242. U: *Samobor, u povodu 762. obljetnice grada Samobora*. Pretisak, Meridijani, Samobor.
22. OREŠKOVIĆ, Stjepan (1916.): 'Srčike' i 'Paprike': *Iz samoborskih preporodnih dana*. *Samoborski list*, 11 (8): 1.
23. OREŠKOVIĆ, Stjepan (1918.): *Samobor - za slobodu*. Tiskara Slavka Šeka, Samobor.
24. OREŠKOVIĆ, Stjepan (2004.): *Kako se Samobor dojmio pjesnika nesamoboraca*. U: *Samobor, u povodu 762. obljetnice grada Samobora*. Pretisak, Meridijani, Samobor, 285 - 292.
25. PERIĆ, Ivo (2005.): Hrvatski narodni preporod - ilirski pokret. U: *Povijest Hrvata, sv. II, Od kraja 15.st. do kraja Prvog svjetskog rata*. Školska knjiga, Zagreb.
26. SABLJAR, Vinko (1866.): *Miestopisni rječnik kraljevinah Dalmacije Hrvatske i Slavonije*. Naklada i berzotisak A. Jakića, Zagreb.
27. ŠOIĆ, Sanda (2006.): Djelovanje istaknutih samoboraca neposredno prije, za vrijeme i nakon Hrvatskog narodnog preporoda. *Zbornik Ogranka Matice hrvatske Samobor*, 1 (1): 76 - 99., Samobor.
28. TOMAC-TOPOLOVEC, Tomislava (1997.): Pjesnici u križevačkom kraju od XVII. stoljeća do danas. *Kaj: časopis za književnost, umjetnost i kulturu*, 30 (2), 85 - 95., Zagreb.
29. TONI, Bogumil (1918.): *Samoborska Narodna Garda (1848. - 1851.)*. Tiskara Slavka Šeka, Samobor.
30. VERONEK, Drenka (1993.): Samoborske čitaonice (1843. - 1930.). U: ur. Vida Milek, *Spomen-knjiga Knjižnice i čitaonice u Samoboru prigodom 150. obljetnice prve samoborske čitaonice*. Narodno sveučilište Samobor, Samobor.
31. VUKOTINOVIĆ, Ljudevit (1845.): Nekoja glavna pitanja našeg vremena. *Narodne novine*, 19.II.1845., br. 15, 1.
32. VUKOTINOVIĆ, Ljudevit (1995.): Uspomene na godine 1833 - 1835. U: *Križevci Grad svetog Marka Križina - Križevčanina*. Matica hrvatska - Ogranak Križevci, Križevci.
33. ZUPANC, Ivan (2008.), *Popis stanovništva 1857. godine* (http://damp.nsk.hr/arhiva/vol3/502/21608/www.geografija.hr/novosti.asp%3Fid_novosti%3D1258&id_projekta%3D0&id_stranice%3D0.html)
34. ŽEŽELJ, Mirko (1971.): Samobor od postanka grada do Drugoga svjetskog rata. U: ur. Dane Šijan, *Samobor u prošlosti i sadašnjosti*. Stylos, Zagreb.
35. ŽIGOROVIĆ PRETOČKI, Franjo (1998.): *Razgovor med jednem varoščanom i jednem seljakom bivšim kmetom*. U: *Križevačka književna slava: Hrvatska riječ u Križevcima*. Matica hrvatska Križevci, Križevci.

Summary

Comparative analysis of Križevci and Samobor during the Illyrian period (1835-1848/49)

Keywords: Križevci, Samobor, 1848/49, prominent individuals and groups

The period of the Croatian national revival or Illyrian movement was marked by raising of national awareness, especially in culture. Zagreb as the core of social and cultural life influenced smaller urban centres as Križevci and Samobor, which also joined the movement. The paper analyzes development of the movement in both towns focusing on their position during revolutionary 1848/48. The investigation has brought into light that Križevci as well as Samobor participated in cultural and political life of Croatia. Various cultural institutions like reading rooms were founded, many literary works (patriotic songs like 'Još Hrvatska ni propala'- 'Croatia has not collapsed yet') were written, different economic projects

were initiated (a branch of Croatian- Slavonic Economic Society in Križevci or Ljudevit Vukotinović's attempts stated in 'Narodne novine' (People's Newspaper) to protect domestic industrial production). The representatives of both cities were active in Croatian parliament and Ban's council and as national tribunes opposed pro-Hungarian political option. Among the most influential persons in Križevci was Ljudevit Vukotinović, who started cultural, economic and political ideas, whereas Samobor's Ferdo Livadić led in culture and politics. During 1848 both towns witnessed the forming of town guards that were primarily intended to provide for local security. Janko Gašpari, the mayor of Križevci was the leader of pro-Hungarian fraction but Eduard Sulyk in Samobor could not succeed in obstructing the populists of Samobor. But unfavourable foreign events of 1849 and introduction of centralized system put an end to the revival in Križevci and Samobor. Based on the material examined, one can conclude that Križevci and Samobor played important roles in the Illyrian movement.